

‘Nieuwe ronde voor kansen-gelijkheid’

Het debat over gelijke kansen woedt al jaren, maar heeft met de coronacrisis weer extra aandacht gekregen. Hoogleraar Eddie Denessen vertelt welke effecten deze tijd op kinderen kan hebben en wat scholen en hulpverlening nu en in de toekomst kunnen doen.

Winnifred Jelier

Sinds de uitbraak van de coronacrisis klinken bezorgde geluiden over de verschillen in thuis-situaties van kinderen. Leraren zagen via hun webcam hoe sommige kinderen met moeite een rustig plekje in huis konden vinden om aan online lessen mee te doen. Andere kinderen verdwenen plotseling van de radar en zaten weken later na telefoontjes en e-mails nog niet achter hun computerscherm. Als Eddie Denessen, bijzonder hoogleraar Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs aan de Universiteit Leiden en universitair hoofddocent Onderwijs-wetenschappen aan de Radboud Universiteit, dan ook de vraag krijgt of gelijke kansen in het onderwijs door de coronacrisis onder druk is komen te staan, is het antwoord een volmondig ja. Hoewel hij ook zeker de mooie en creatieve initiatieven van allerlei instanties ziet, is hij toch vooral bezorgd. Scholen zijn meer dan ooit afhankelijk van de ouders, waardoor de ambitie om sociaal-economische verschillen te verkleinen op de tocht is komen te staan.

Welke problemen voorziet u?

'Je kunt op je vingers natellen dat het thuiszitten van kinderen nadelig uitpakt voor de kansengelijkheid, omdat de invloed van ouders groter wordt. School fungeert als een gelijkmaker: verschillen in sociaal-economische achtergrond

worden zoveel mogelijk naar de achtergrond gedrukt en individuele prestaties worden belangrijker. De school als gelijkmaker heeft de laatste jaren kritiek gekregen: kinderen met laagopgeleide ouders die even goed scoren als kinderen met hoogopgeleide ouders stromen nog altijd vaker door naar lagere vervolgonderwijsniveaus. Toch verschilt deze ongelijkheid met wat er met de uitbraak van de coronacrisis in gang is gezet. De mogelijkheid tot een gelijk speelveld was van de ene op de andere dag uitgesloten.'

Wat maakt onderwijs tot een gelijkmaker?

'Op school werken kinderen samen met dezelfde leermiddelen aan dezelfde opdrachten. Ze staan onder begeleiding van een volwassene die met alle kinderen op dezelfde professionele manier probeert om te gaan. Bij thuisonderwijs zoals in de coronatijd is daar geen sprake van. Kinderen hebben verschillende middelen tot hun

'Thuiszitten van kinderen tijdens coronacrisis zal nadelig uitpakken voor kansengelijkheid'

beschikking, andere of geen computers, wel of geen eigen kamer, enzovoorts. Sommige ouders kunnen hun kind veel steun bieden en beschikken over een rijke, culturele bagage waaruit ze kunnen putten, terwijl andere ouders om wat voor reden dan ook niet kunnen helpen. Daar zit veel grijs tussen natuurlijk, maar mijn punt is dat de onderlinge verschillen groot zijn vergeleken met de schoolcontext. Het is onmogelijk om nu al te zeggen welke effecten de coronacrisis precies zal hebben op de leerontwikkeling van kinderen. Maar duidelijk is dat de duur bepalend zal zijn: hoe langer kinderen in zo'n situatie zitten, hoe groter de kans dat de ongelijkheid toeneemt.'

Ziet u ook positieve kanten aan de coronatijd?

'Scholen en andere instanties zijn in korte tijd gedwongen om over te stappen op digitaal aanbod. Allerlei mooie initiatieven zijn ontstaan. Ik kan me voorstellen dat deze tijd een aantrekkelijk

online aanbod oplevert waar later nog velen van kunnen profiteren, zoals langdurige zieke kinderen of kinderen die om andere redenen lange tijd thuis zitten.'

Vanaf welke leeftijd begint het uit te maken of een kind opgroeit in een minder gunstige sociaal-economische omgeving?

'Vanaf het moment dat een kind geboren wordt. Nu is het natuurlijk de vraag welke kinderen precies in die groep vallen, want zo eenduidig is die niet. In het huidige debat over gelijke kansen gaat het vaak om verschillende groepen en komen diverse aspecten samen: opleidingsniveau van de ouders, land van herkomst, thuistaal, enzovoorts. Feit is dat kinderen heel verschillend opgroeien en dat die verschillen ertoe leiden dat kinderen met uiteenlopende niveaus in groep 1 binnenkomen, zoals we onder andere weten uit onderzoek van Loes van Druten. Daarom is het ook zo goed dat

‘Onbewust creëren we over kinderen vaste ideeën, bijvoorbeeld dat meisjes goed zijn in taal en jongens in rekenen’

er veel voorschools aanbod is voor kinderen die vanuit huis weinig meekrijgen. Daarmee kun je die niveauverschillen verkleinen en de kansengelijkheid vergroten.’

In de literatuur over gelijke kansen gaat het vaak over vooroordelen. Ondanks goede bedoelingen blijken die hardnekkig. Hoe komt dat?

‘Gedurende je loopbaan als hulpverlener of leraar bouw je indrukken op van typen kinderen. Onbewust creëer je in je hoofd vaste ideeën, bijvoorbeeld dat meisjes goed zijn in taal en jongens in rekenen, of dat jongeren met een niet-Nederlandse achtergrond meer moeite hebben met het Nederlands. Dat is een normaal psychologisch proces. Die verwachtingen helpen je gewoonlijk om je werk sneller en effectiever te doen, maar de keerzijde is dat ze makkelijk kunnen omslaan in vooroordelen en je belemmeren om nieuwe kinderen onbevangen te zien.

Eigen vooroordelen erkennen vinden we vaak lastig. Je moet een actieve inspanning leveren om te voorkomen dat vooroordelen in de weg gaan zitten. Je moet je heel bewust afvragen welke verwachtingen je bij welke typen kinderen hebt en hoe die verwachtingen kunnen doorwerken in je handelen, wanneer je kinderen misschien benadeelt of juist bevoordeelt.’

Dus handelen vanuit vaste ideeën over kinderen is niet altijd negatief?

‘Nee, we dragen allemaal bepaalde verwachtingen over anderen met ons mee. Als mensen zeggen dat ze geen vooroordelen hebben, moet je ze niet geloven. Maar het is belangrijk om telkens kritisch te kijken of jouw verwachtingen iemand

Coronageneratie

In 2015 kreeg het debat over gelijke kansen een zwengel met de publicatie van *Een kloof van alle tijden*, een bundel waarin onderwijskundigen, politicologen, economen en sociologen op basis van onderzoek beschrijven hoe de kansen voor kinderen in Nederland ongelijk verdeeld zijn. Zo blijken kinderen van hoogopgeleide ouders vaker door te stromen naar hogere onderwijsniveaus dan kinderen van laagopgeleide ouders, ondanks vergelijkbare leerprestaties. Genoemde oorzaken waren: te beperkte steun voor kinderen die het echt nodig hebben, vooroordelen bij onderwijsprofessionals, druk op leraren door hoogopgeleide ouders, en toegenomen gebruik door rijke ouders van commerciële examentraining en huiswerkbegeleidingsbureaus. Voormalig onderwijshoofdinspecteur Arnold Jonk sprak in 2018 ouders aan op hun verantwoordelijkheid: ‘Ouders mogen meer opkomen voor het belang van alle kinderen op de school. Kaart het aan als je ontevreden bent over het onderwijs, geef niet op, in plaats van je eigen kind extra bijles te geven.’ Met de coronacrisis is het debat over gelijke kansen weer opgeleefd, maar nu staat het plotselinge thuisonderwijs centraal. De vraag is niet of maar hoezeer dit de kansengelijkheid zal beïnvloeden. Vallen de oneerlijke verschillen die nu ontstaan ooit nog goed te maken? Of zullen we over enkele jaren moeten spreken van een ‘coronageneratie’?

verder helpen en of ze het de ander niet juist lastiger maken.’

Heeft u een voorbeeld?

‘We hebben onlangs een test gemaakt waarin we bij leraren kijken of ze verschillende meisjesnamen als “Kelly”, “Anna-Sophie” en andere namen die typisch zijn als arbeidersnaam of elitenamen, associëren met hoge of lage prestaties.

‘Alleen al de naam van een kind kan de verwachtingen over de leerprestaties sturen’

De gedachte is dat de achtergrond van leerlingen een rol kan spelen in de beelden die leerkrachten gedurende hun loopbaan van leerlingen opbouwen. Uit de test bleek onder meer dat leerkrachten namen als “Kelly” en “Destiny” sneller met slechte leerprestaties associëren, terwijl ze bij namen als “Anna-Sophie” en “Florentine” sneller aan goede leerprestaties denken. Als ik tijdens lezingen over de test vertel en de namen laat zien, klinkt er vaak gegniffel in de zaal: veel toehoorders herkennen de associaties die de namen oproepen.

Zo’n onderzoek is nuttig omdat het benadrukt dat namen niet neutraal zijn en al bepaalde verwachtingen oproepen. Als je leraren hiervan bewust maakt, kunnen ze proberen hun verwachtingen bij te sturen, zodat alle kinderen evenveel gestimuleerd worden om goed te presteren.’

Confronterend onderzoek...

‘Ik kan tal van dit soort onderzoeken opnoemen. Onze test was een vervolg op een onderzoek in 2010 waarin we leraren vroegen naar hun associaties met Nederlandse en niet-Nederlandse jongensnamen. Een opvallende uitkomst was dat in de klassen van leraren met relatief veel etnische vooroordelen, leerlingen met een Nederlandse achtergrond hoger scoorden op de Cito-toets dan leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Deze leraren hadden positievere associaties

met jongensnamen als “Luuk” of “Bram” dan met namen als “Ahmed” en “Mohammed”.

Vergelijkbaar onderzoek is er naar de diagnostiek van kinderen: zodra een kind een label krijgt opgeplakt, zoals “dyslexie”, “ADHD”, “autisme” of “hoogbegaafdheid”, gaan we er anders naar kijken. Als die associaties negatief zijn, kunnen er negatieve verwachtingen ontstaan, met het risico dat het kind zich vervolgens naar die verwachtingen gaat gedragen en zich dus minder goed ontwikkelt dan zou kunnen.’

Wat is een oplossing?

‘Probeer als onderwijs- of zorgprofessional om hoge verwachtingen van kinderen te koesteren, ongeacht zaken als uiterlijk, achtergrond of diagnose. Daarmee help je hen echt het best verder. Hoge verwachtingen hebben houdt onder meer in dat je kinderen uitdaagt, aanmoedigt en veel constructieve feedback geeft. Het nut hiervan wordt al decennia aangetoond, zoals door de bekende onderzoeker John Hattie in een reviewstudie is samengevat. Toch blijven leraren en hulpverleners soms bang dat ze met hoge verwachtingen het kind te zeer onder druk zetten, waardoor het gedemotiveerd raakt. Natuurlijk moeten je verwachtingen realistisch blijven, maar temper ze niet vanuit een misplaatst idee dat je het kind daarmee tegemoet zou komen. Bij lage verwachtingen is het risico op negatieve effecten veel hoger dan bij hoge verwachtingen.

Blijf verder bedacht op misbruik van labeling bij diagnoses. Sommige ouders zetten hulpverleners flink onder druk om een diagnose voor hun kind te krijgen, zodat ze aanspraak kunnen maken op

‘Plaats jonge kinderen met een taalachterstand niet in aparte klassen, maar zorg voor extra aanbod naast regulier onderwijs’

Wie is Eddie Denessen?

Hebben kinderen met hoogopgeleide ouders meer kans om later ook hoogopgeleid te worden? Maakt het voor de leerontwikkeling van een kind uit of ouders thuis geen Nederlands spreken? Vragen als deze zijn voor Eddie Denessen aan de orde van de dag. Denessen werkt als bijzonder hoogleraar Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs aan de Universiteit Leiden en is universitair hoofddocent Onderwijswetenschappen aan de Radboud Universiteit. In zijn onderzoek kijkt hij onder meer naar sociale cohesie in multiculturele klassen en de invloed van verwachtingspatronen op kansengelijkheid in het onderwijs.

extra voorzieningen. Daarmee brengen ze de kansengelijkheid in gevaar.’

In de discussie over gelijke kansen gaat het ook vaak over taalachterstanden. Welke invloed kunnen die hebben?

‘Een kind met een kleine Nederlandse woordenschat heeft het aanvankelijk moeilijker op school. Dat geldt al vanaf het moment dat het voor het eerst naar school gaat. Voor het onderwijs ligt hier een grote uitdaging. Hoe ga je om met die verschillen? Extra taalonderwijs in de vorm van verlengde instructie of naschools aanbod kan zeker de oplossing zijn. Ook belangrijk is tijd: hoe meer je met kinderen kunt oefenen, hoe beter ze leren. Breng het liefst zo snel mogelijk in kaart welke kinderen in aanmerking komen voor extra taalonderwijs, maar plaats ze niet in aparte klassen. Als je te snel differentieert, maak je de verschillen met leeftijdgenoten zonder taalachterstand vaak juist groter, terwijl aanbod naast regulier onderwijs een nivellerend effect heeft: de kinderen komen geleidelijk aan op het niveau van hun leeftijdgenoten.’

Ouders die thuis geen Nederlands met hun kind spreken, hoeven zich dus geen zorgen te maken zolang hun kind maar extra taalaanbod krijgt.

‘Waar scholen voor moeten waken is dat ze de

thuisstaal gaan gebruiken als excuus om een kind niet verder te helpen. Natuurlijk zitten er grenzen aan wat het onderwijs kan doen om verschillen te compenseren, maar we moeten oppassen dat we kinderen niet te veel afrekenen op de thuissituatie. Vooral ouders die Turks of Arabisch met hun kind spreken, liggen nogal eens onder vuur. Over ouders die thuis uitsluitend een taal als Frans of Engels spreken, hoor je niets. Het gaat bij die Turkse of Marokkaanse ouders dan ook vaak helemaal niet om de taal, maar om hun sociaal-economische omstandigheden. Ook die ouders willen gewoon het beste voor hun kind. Maak dus liever werk van ouderbetrokkenheid. Ook als ouders geen of weinig Nederlands spreken, kunnen zij helpen, bijvoorbeeld door hun kind aan te moedigen om te lezen en interesse te tonen in wat het op school leert.'

Hoe doet Nederland het vergeleken met andere landen als het gaat om kansengelijkheid?

'Helemaal niet slecht! Nederlandse basisscholen staan op nummer 1 als het gaat om de kleinste verschillen tussen de best en slechtst presterende leerlingen, bleek uit het UNESCO-rapport *An Unfair Start* uit 2018. We hebben nauwelijks privéscholen, waardoor toegang tot onderwijs niet inkomensafhankelijk is, en de kwaliteitsverschillen tussen scholen zijn relatief klein. Ook is er relatief veel aandacht voor de zwakkere leerlingen, bijvoorbeeld via verlengde instructie waarmee leraren ervoor kunnen zorgen dat iedereen in de klas de leerdoelen kan bereiken.

Zodra leerlingen naar het voortgezet onderwijs gaan, vliegen de niveaus niettemin uit elkaar. De instroomniveaus hebben nog te vaak hun basis in de sociaal-economische achtergrond van de leerling. Daar moeten we echt nog iets mee, bijvoorbeeld latere selectie, iets wat in landen als Canada, Finland, Zweden, Australië en Japan al gebeurt.'

Over latere selectie wordt in Nederland al decennia gepraat. Er gebeurt weinig. Hoe komt dat?

'De discussie over latere selectie verloopt ronduit stroef. We willen er niet aan dat leerlingen in het voortgezet onderwijs samen naar dezelfde school

gaan. Dat zou niet kunnen, omdat vwo'ers en vmbo'ers toch echt ander onderwijs nodig zouden hebben. Een gemengde klas zou de ontwikkeling van de hoogpresteerders remmen.

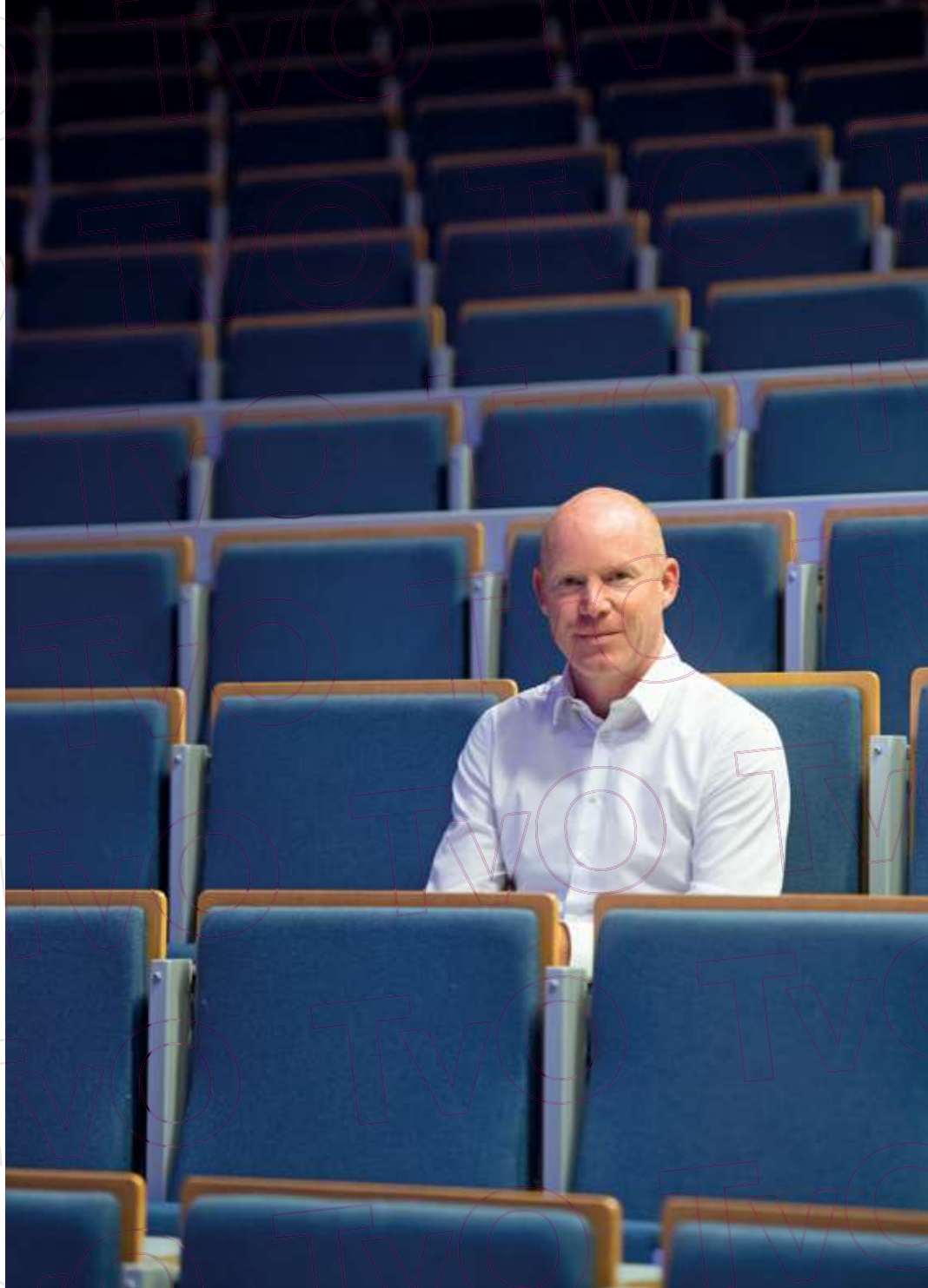
Talentontwikkeling staat op gespannen voet met het ideaal van kansengelijkheid, ook al willen we dat niet altijd erkennen en doen we alsof die twee met elkaar te verzoenen zijn. Veel professionals zien aansluiten bij het niveau van elke leerling als gelijke kansen bieden. Maar juist door uit te gaan van de bestaande verschillen maken we de kansen eerder ongelijk. Door deze opvatting verandert er te weinig.'

Maar talentontwikkeling is toch ook belangrijk?

'Het begrip "talent" wordt gemakkelijk gebruikt. Als we over talenten van leerlingen spreken, gaat het zelden over een aangeboren aanleg, zoals een muzikaal oor of een rekenknobbel. Meestal zijn bijzondere prestaties van jonge kinderen vooral te danken aan de culturele bagage van hun ouders. Als je echt werk wilt maken van gelijke kansen, moet je goed nadenken over wat je onder talent verstaat: of je werkelijk naar de mogelijkheden van de individuele leerling kijkt of eigenlijk naar de bagage die de leerling door de thuissituatie meeneemt.'

Zal kansengelijkheid altijd een utopie blijven?

'Kansengelijkheid is een ideaal dat we nooit zullen bereiken en waar we ook niet naïef over moeten doen. Het is belangrijk dat kinderen beseffen dat de wereld niet rechtvaardig is en dat sommige kinderen in een gezin opgroeien waarin ze een voorsprong krijgen als ze naar school gaan en andere door de thuissituatie met een grote achterstand starten. Maar dat betekent niet dat we het ideaal moeten opgeven. We kunnen blijven streven naar een rechtvaardige samenleving en gelijke kansen voor iedereen. Dat is een belangrijke ambitie in een prestatie maatschappij, waarin je toekomst afhankelijk is van je diploma. In Nederlands bepaalt je opleiding in belangrijke mate hoe hoog je inkomen zal worden, in wat voor huis je later gaat wonen, wat voor auto je kunt kopen, enzovoorts. In zo'n samenleving is het niet gek dat

ouders soms alles in het werk stellen om ervoor te zorgen dat hun kind een zo hoog en exclusief mogelijk opleidingsniveau behaalt.

Scholen kunnen hier iets aan doen, iets wat vele ook proberen door bijvoorbeeld gratis huiswerkbegeleiding aan te bieden en de ouderbijdrage laag te houden. Maar er zijn ook scholen die de kansenongelijkheid te snel voor lief nemen en te weinig beleid voeren om echt gelijke kansen

te bieden. Ook in deze tijden van corona is het belangrijk dat scholen en andere instanties hun best doen om werk te maken van gelijke kansen en de sociaal-economische achtergrond niet in de weg laten staan van de leer- en gedragsontwikkeling van een kind.'

Winnifred Jelier
Journalist